

Tanja Roženberger na šestem Šmitkovem večeru z naslovom *Ali potrebujemo novo definicijo muzejev?*. Foto: Rene Dopler, Ljubljana, 17. december 2019.

ETNOLOGINJA, RAZISKOVALKA IN MUZEOLIGINJA, KI DELUJE Z VIZIJO »O LJUDEH ZA LJUDI«

Intervju z dr. Tanjo Roženberger, direktorico Slovenskega etnografskega muzeja

Tanja Roženberger, direktorica Slovenskega etnografskega muzeja, je svojo pot v slovenskem muzejskem prostoru začela kot etnologinja. Je ena prvih, ki je v času, ko so se muzeji začeli preoblikovati, z vključevanjem sodobnih metod dela in urbanih vsebin v muzejsko prakso, doprinesla k razvoju slovenskih muzejev. Leta 2018 je izšla njena monografija *Urbani fenomeni, muzejske perspektive v etnološkem in kulturnoantropološkem diskurzu*, ki je prikaz vplivov sodobnega urbaniziranega sveta na nove

težnje v muzeologiji, v delu pa je zajeta tudi problematika prepletenosti etnologije, kulturne antropologije in muzeologije, s poudarkom na vlogi muzejev v Sloveniji.

Tanja Roženberger je bila gostja šestega Šmitkovega večera na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani 17. decembra 2019. Beseda je tekla o vlogi muzejev in sodobnih muzejskih trendih, prav tako pa nam je sogovornica pripovedovala o svojih bogatih izkušnjah pri muzejskem delu pri nas in

* Vanessa Benak Cvijanović, dipl. etnologinja in kulturna antropologinja; magistrska študentka etnologije in kulturne antropologije, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani; vanessa.benakcvijanovic@gmail.com.

** Julija Zupan, dipl. restavratorka in konservatorica; magistrska študentka etnologije in kulturne antropologije, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani; julijazupan@gmail.com.

v tujini. Na vprašanja o umestitvi in delovanju slovenskih muzejev v mednarodnem muzejskem kontekstu je odgovorila s prepletom svojih bogatih muzejskih izkušenj in vlog, ki jih je prevzemala kot direktorica Muzeja novejše zgodovine Celje ter pozneje kot predsednica Slovenskega odbora Mednarodnega muzejskega sveta (ICOM). Kot direktorica Slovenskega etnografskega muzeja ter etnologinja z vizijo »o ljudeh, za ljudi« poudarja, da morajo muzeji v sodobnem svetu zavzeti vlogo posrednika med družbo in ljudmi, biti angažirani in v svojo muzejsko prakso vključevati različne skupnosti in interesne skupine. Sodobna muzejska paradigma je usmerjena v obravnavo spremembe kulturnih okolij in odnosov do novih oblik javnih prostorov v postindustrijski družbi. Pomembna postaja vloga individualnega in kolektivnega spomina, kako torej posamezniki oziroma skupnosti doživljajo okolje, v katerem bivajo. Spreminja se tudi razumevanje odnosa med človekom in muzejskim predmetom, v ospredju je kontekst uporabe predmeta, zato je nepogrešljiv element sodobne muzejske prakse prezentacija nesnovne kulturne dediščine. Sodobni muzeji presegajo avtoritarno in institucionalno pozicijo, ki je v preteklosti pogosto rabila nacionalnim interesom. Demokratičnost in participatornost, bistveni načeli sodobnih muzejev, zahtevata nove metode muzejskega dela, ki v proces prezentacije dediščine vključujejo različne skupnosti.

Po Šmitkovem večeru sva s sogovornico opravili še bolj poglobljen intervju, katerega izseke objavljamo v nadaljevanju.¹

JZ: Če smo dediščino v preteklosti razumeli kot hegemonski in avtoritaren pojem, pogosto povezan z nacionalnimi interesi in obračanjem v preteklost, danes pojem dobiva nove interpretacije, z njimi pa se spreminja tudi muzejska praksa. Kakšen je vaš pogled na slovenske muzeje in ali ti delujejo po sodobnih muzejskih paradigmah?

TR: Slovenija ima dobro muzejsko mrežo, ki vključuje dvanajst nacionalnih muzejev ter regionalne in mestne muzeje. Muzeji izvajajo javno službo premične kulturne dediščine, kar pomeni, da jih financira država. Država je ustanovila nacionalne muzeje, manjše pokrajinske muzeje pa so ustanovile občine, ki izvajajo javno službo na podlagi pooblastila.

Za financiranje tako nacionalnih kot pokrajinskih muzejev je sicer poskrbljeno, vendar finančna sredstva zadostujejo le za osnovno raven, to je, da se ohranja kulturna dediščina, zmanjkuje pa sredstev za programe, s katerimi bi se muzeji širili navzven. Sodobna muzejska paradigma pomeni tudi vključevanje različnih skupnosti oziroma soude-

ležencev v muzejski proces. Prostor muzeja bi se moral širiti, da bi lahko izvajal tisto, kar muzej v 21. stoletju mora izvajati, torej širiti zavest o pomenu kulturne dediščine. V sodobni družbi je ključna prav odprtost muzejev. Kako to preseči, je zahtevno vprašanje, ki si ga je treba zastaviti tudi v muzejih samih. Vsekakor se je nujno usmerjati tudi k drugim finančnim virom, ki pa jih je, tudi zaradi šibke družbene moči muzejev, izredno težko pridobiti.

Težava, ki jo vidim, je tudi šibka dinamika zaposlovanja v muzejih. Posledično primanjkuje mlajših strokovnjakov z novimi znanji, zato prihaja do generacijskega prepada, manj je novih oblik komunikacije in vsebin. Tudi to so razlogi, zaradi katerih muzeji niso najbolj vidni instrumenti javnega prostora, kakršni bi morali biti, saj niso večji sodobnega komunikacijskega jezika.

JZ: V Sloveniji smo priča vse večji centralizaciji, kjer se tako kapital kot turizem stekata v večja mesta. Kako so v Sloveniji razporejena finančna sredstva za nacionalne oziroma regionalne pokrajinske muzeje?

TR: Tako nacionalni kot pokrajinski muzeji se financirajo iz državnega proračuna, oboji pa so morali zadostiti določenim kriterijem, da so pridobili status institucije v javnem interesu.

Za izvajanje programov, ki dopolnjujejo javno muzejsko službo, so na voljo tudi evropska sredstva oziroma projekti, v katere se lahko vključijo tako nacionalni kot pokrajinski in lokalni muzeji. Prvi pogoj uspešnih sodelovanj je dobro mednarodno in medresorsko mreženje, ki ga imajo nacionalni muzeji morda več, že zaradi svoje pozicije in poslanstva. Vendar so prednosti tudi morebitne tematske orientiranosti posameznih manjših muzejev ali pa vključevanje muzejev, ki delujejo na obmejnih prostorih, odvisno seveda od razpisanih evropskih programov.

V projektih, ki razširjajo paradigme posamezne discipline, tudi etnologije in antropologije, so sicer prvi sogovorniki etnografski in etnološki muzeji z dolgo tradicijo. Slovenski etnografski muzej je bil med letoma 2014 in 2018 vključen v evropski projekt Switch – Delitev sveta vključenosti, ustvarjalnosti in dediščine, ki je vključeval deset evropskih etnografskih muzejev in muzejev svetovnih kultur, cilj projekta pa je bil premisliti vlogo in poslanstvo sodobnih muzejev ter reinterpretirati gradivo, ki ga muzeji hranijo. Svoje sodelovanje nadaljujemo v evropskem projektu Taking Care, ki razvija paradigmo muzejev kot prostorov skrbi.

VBC: Katere pogoje mora muzej izpolnjevati, da lahko konkurira na muzejskem trgu?

TR: Sedaj smo pred velikimi izzivi, saj je ravno zdaj pravi čas, da bi se muzeji lahko v družbi pozicionirali kot vzvodni moči; omogočajo namreč tisto, kar družba 21. stoletja

¹ Intervjuvanka je označena z inicialkama TR, spraševalki pa kot VBC in JZ.

potrebuje. Potrebujemo institucije, vsebine in točke, ki jim lahko verjamemo, muzeji so lahko oporni steber, s pomočjo katerega se ljudje usidrajo v tem svetu, kjer je vse muha enodnevnica. Potreba po muzejih se že od začetka 21. stoletja opaža s porastom različnih lokalnih muzejev. Muzeji so torej zanesljivi, izvirni, profesionalni, imajo odlike, ki jih trenutno kje drugje težko najdemo. Muzej je prostor, ki ljudi lahko navdihne, jim nudi varno zavetje, lastno sidrišče, znanje in pobeg.

Od vsakega posameznega muzejskega tima in njegove kreativnosti, motiviranosti in kvalitetnega dela je odvisna uspešnost njegovega vključevanja. Treba je delovati v dialogu s podobnimi institucijami v mednarodnem prostoru. Te povezave prinašajo dotok svežih znanj, mednarodno kontekstualizacijo, mednarodno mreženje in strokovno socializacijo. Muzeji so lahko konkurenčni, a napredka, kot bi si ga želeli, ne zmoremo doseči sami. Muzejska ponudba je še neizkoriščena v turističnih programih, nismo prepoznani kot ekskluzivne vsebine podjetništva, in to kljub vsem našim potencialom, gradivu in znanju ... V širši družbi se o modernem muzeju še vedno ne ve dovolj. To je proces.

JZ: Kot edina etnologinja ste bili zaposleni tudi v Muzeju revolucije Celje oziroma v današnjem Muzeju novejših zgodovine Celje. Kakšna je bila vaša vloga in kakšen je doprinos etnologije oziroma antropologije k razvoju slovenskih muzejev?

TR: Moja vloga kustodinje v Muzeju revolucije je bila vsekakor izjemna in specifična. Takrat sem bila edina zaposlena etnologinja v takšnem muzeju. To je bilo v 90. letih, ko so se muzeji začeli preoblikovati in širiti svoja raziskovalna polja. Ker zgodovinska pogled in metoda ter sama zgodovina kot disciplina niso zadoščali za preobrazbo institucij, je takratni Muzej revolucije Celje razpisal delovno mesto etnologa oziroma etnologinjo. To je bil edini takšen razpis v Sloveniji.

Veliko sem se ukvarjala z vprašanjem, kakšna je pravzaprav moja vloga v tej muzejski instituciji. Sama sem jo videla tako, da sem se posvetila obravnavi urbanega prostora. Z analizo stanja v Sloveniji sem prišla do zaključka, da ima urbana antropologija kot disciplina uspešno tradicijo, ki pa v muzejskih institucijah ni bila opazna; v muzejski praksi je bila še vedno prisotna tradicionalna etnologija. Svojo nalogo sem kot etnologinja oziroma antropologinja videla v tem, da ustanovim oddelek za urbano etnologijo in znotraj muzejske etnološke mreže z izobraževanjem v obliki referatov in delavnic ustvarim prostor za nove vsebine.

Takrat sem v Celju raziskala urbane obrti, saj so se obrtniške delavnice že začele zapirati, ostalo je še nekaj utripa obrtniških znanj, ki sem jih dokumentirala. Leta 1998 je svojo obrt zaprla zadnja modistka, iz njene delavnice sem prevzela predmete in pohištvo ter leta 2000 v Muzeju no-

vejših zgodovine Slovenije postavila razstavo Ulica obrtnikov. Razstava je bila pomembna, saj je poleg prezentacije materialne dediščine vključevala tudi pričevanja obrtnikov, njihova mnenja in znanja, torej nesnovno dediščino. Med letoma 1996 in 1997 smo pripravljali poletne delavnice, na katerih smo dokumentirali del mesta Celja, Gaiberje, ki je bilo takrat delavsko predmestje. V tistem času se je mesto že spreminjalo, tako da smo ujeli še zadnje podobe tega dela mesta.

Omenjeni projekti so odpirali urbane teme ter nesnovno kulturno dediščino in se danes s tridesetletnim zamikom kažejo kot pomemben prispevek k razvoju muzejev. 90. leta so bila leta skokovitih sprememb, bila so odločilna tako za muzeje kot za etnologe oziroma antropologe. Kot raziskovalec si moral biti zelo odziven, zaznati si moral specifično tistega časa in delati hitro. Ena od novitet v tistem času so bile tudi stalne razstave o povojnem obdobju nekega kraja ali pokrajine, pri katerih so sodelovali tudi etnologi in antropologi.

Danes že veliko razstav vključuje nove vsebine, muzeji uporabljajo sodobnejše pristope. Poudarek je bolj na človeku ter njegovem bivanjskem kontekstu. Menim, da sta etnologija in antropologija nepogrešljivi v vsakem muzeju, saj obravnavata odnos med nosilcem in predmetom. Potrebujemo torej etnologizacijo muzejev, etnolog bi moral biti zaposlen v vsakem muzeju, ne glede na tip muzeja.

JZ: Globalne spremembe med drugim prinašajo vedno hitrejšo industrializacijo in urbanizacijo, zaradi česar se preoblikujejo tudi identitete preteklih obdobj. Kakšna je danes vloga muzeja kot posrednika med posameznikom oziroma skupnostjo v mestih ter zakaj je vključevanje urbanih vsebin v muzejsko prakso pomembno tudi za slovenske muzeje?

TR: Svet se urbanizira, zato je pomembno, da urbane vsebine vključujemo v svoje raziskovalno delo in muzejske interpretacije. To je splošni razlog. Vse več ljudi živi v urbaniziranih okoljih, od leta 2007 je na svetu več urbane kot ruralne populacije. Tako skokovitega procesa urbanizacije, ki se je v mestih zgodil v tako kratkem času, nihče ni pričakoval. Ti procesi, ki preoblikujejo sodobni svet, zaznamujejo tudi naš način življenja in razmišljanja, naše navade, načine komunikacije. Vplivajo na posameznika in skupnosti, družbo. Ravno zato se morajo muzeji kot družbeno pogojene institucije soočiti z urbanizacijo, jo dokumentirati, raziskovati in hkrati sebe opredeljevati kot institucije urbane družbe. Pomembno je, da se te teme odpirajo tudi zaradi muzejske prezrtosti mnogih vsebin, ki odstirajo načine življenja v mestih. Vključevanje sodobnih tem in urbanih vsebin pa pripomore tudi k preseganju splošnega stereotipa o muzejih, da so to v preteklost obrnjene institucije.

VBC: Vse več antropoloških študij se ukvarja z urbani tematikami in vse več raziskovalcev obiskuje mesta; ali ob tem morda pozabljamo na življenje v manjših lokalnih skupnostih? Kako muzeji vzdržujejo ravnovesje med obiskovanjem in preučevanjem tako prvotnih, podeželskih etnoloških terenov kot tudi življenja v mestih?

TR: Muzej obravnava tudi podeželske kontekste, s tem nimamo težav. V etnografskih muzejih in zbirkah je bil to prednostni pristop, vzroki zanj so bili različni. Antropologija in etnologija sta se sicer že v 70. letih 20. stoletja ukvarjali z urbani temi, medtem ko so se muzeji še ob koncu 20. stoletja v veliki večini obračali k tradicionalnim vsebinam. Danes je odlična nadgradnja ohranjanja tovrstnih tem razumevanje nesnovne plasti, nesnovnega konteksta dediščine. Slovenski etnografski muzej je od leta 2011 strokovni nacionalni koordinator za področje nesnovne kulture dediščine in tvorno telo pri rasti nacionalnega registra za nesnovno kulturno dediščino, ki je na Ministrstvu za kulturo, prav tako pa sodeluje v procesih priprave zahtevnih nominacij za vpis na Unescov seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva. Zahtevni kriteriji poudarjajo živost določenega tradicijskega elementa, vsebine in njegov kontinuirani razvoj. To je sodobno razumevanje dediščine. S terena prihaja vse več pobud, ta aspekt razumevanja kulture ima dobro pozicijo v globalnem svetu dediščine.

JZ: Sodobni muzeji danes težijo k interdisciplinarnem delovanju, v katerega vključujejo tudi različne umetniške prakse. Kakšno vlogo ima umetnost v muzejih in kako se umešča v slovenske muzeje?

TR: Interdisciplinarno delovanje, ki zajema tudi vključevanje različnih umetniških praks, je danes že standard sodobne muzejske prakse. V zadnjem desetletju je umetnost prisotna tudi v večini slovenskih muzejev. V Slovenskem etnografskem muzeju je bilo veliko razstav in projektov, ki so prepletali ti dve polji. Vključevanje umetnosti je ena od vizij sodobnega evropskega dediščinskega okvira, zato je tak pristop tudi pogosta vsebina evropskih projektov. Večina evropskih projektov je usmerjena v sodelovanje med muzeji in umetnostjo. Nastajajo celo pobude, da bi bili umetniki, tako kot kustosi, zaposleni v muzejih, kjer bi na podlagi zbranega gradiva izvajali performanse in umetniške akcije. Tako bi oživiljali predmete, zbirke in jih umeščali v sodobno družbo, z njihovo pomočjo zrcalili sedanost in prihodnost. Širjenje takšnih muzejskih praks je pomembno in nujno, saj je umetnost ena izmed oblik interpretacije dediščine, hkrati pa je dediščina navdih umetnosti.

VBC: Med letoma 2014 in 2017 ste bili predsednica Slovenskega odbora Mednarodnega muzejskega sveta (ICOM). Beremo, da je vstop Slovenije v združenje ICOM leta 1991 slovenskim muzealcem odprta vrata v širši muzejski svet. Ali je bil res tako pomemben? Kako se je z vstopom vanj spremenila vloga Slovenije v mednarodnem muzealstvu?

TR: To so bili zelo pomembni koraki. Bili so priznanje slovenskemu muzejskemu področju v svetovnem merilu in možnost strokovnega mreženja znanj in strokovnjakinj in strokovnjakov. Pomembna so znanja posameznih strok. Pomembni so profesionalni kontakti, pomembni so različni regulativni predpisi, deklaracije, etični kodeksi, torej etična in pravna raven, ki ob vstopu v takšno organizacijo začeta veljati tudi za vse zaposlene na tem področju v določeni državi in za vse muzeje. Vstop slovenskih muzejev v ICOM je bil torej zelo pomemben tudi na pravnoformalni ravni in je zato pomembna prelomnica.

VBC: Že vpis na študij etnologije in kulturne antropologije ima negativen prizvok. Služb za našo stroko naj bi ne bilo, soočeni smo z »realno« platjo svoje odločitve. Na drugi strani se ob sodobnih globalnih težnjah zdi, da nas svet potrebuje bolj kot kdajkoli in da so se naših zmožnosti začeli zavedati tudi delodajalci zunaj standardnih strokovnih institucij. Zanima naju, kako pomembne se vam zdijo posameznikove vrednote, kot so samoiniciativa, iznajdljivost, odprtost itd.? Sta etnologija in antropologija družbeni znanosti prihodnosti?

TR: Negativno mnenje o študiju ni na mestu. Tu sta dve pomembni izhodišči; prav zaradi vedno večje urbanizacije – kot strokovnjaki imamo uporabna znanja za večje razumevanje načina življenja v tem globalnem in urbaniziranem svetu – bo vedno več povpraševanja po poklicih antropologa oziroma etnologa. Menim, da je doba, v kateri živimo, doba naše znanosti. Upam, da bomo znali ta trenutek izkoristiti za širšo afirmacijo discipline. Kot drugo pa je pri tem razmisleku pomembno naslednje – motivacija za znanje, afiniteta do vede. Predstavljam si, da tisti, ki se odločijo za ta študij, prav to imajo oziroma že prinesejo s seboj na fakulteto. S tem si zmagovalec. Če se že v začetku študija vključuješ v različne raziskovalne skupine, projekte, si na praksi pri strokovnjakih, delaš z entuziazmom, si pozneje lahko celo sam soustvariš področje, iz katerega boš črpal. Ni nas veliko in dela je dovolj za vse. Na nas vseh pa je, da širimo zavedanje o pomembnosti znanosti. Muzeji imamo tu odgovorno nalogo. Ljudi je treba prepričati, da smo pomembni, da nas potrebujejo; v tem primeru bo dovolj prostora, da se naša prizadevanja uresničijo.

JZ: Zadnjih nekaj let v ICOM-u nastajajo pobude za novo definicijo muzejev, saj naj bi bila definicija iz leta 2007 zastarela, predlog nove definicije pa pred kratkim ni bil sprejet. Zakaj potrebujemo novo definicijo muzejev?

TR: Absolutno potrebujemo novo definicijo muzejev in z njo se že mudi. Definicija iz leta 2007 je namreč preozka, saj ne vključuje vseh nalog in poslanstev sodobnega muzeja. Nova definicija uvaja mnoge novosti, ne samo o vsebinih dela, temveč tudi o razumevanju muzejske institucije. Predlog, ki je v proceduri, jo je popolnoma preoblikoval. Prav zato tudi ni bil potrjen in uradno še vedno velja stara definicija. Predlagani tekst bolj poudarja strpnost, upoštevanje različnih etničnih skupin, migracij in urbanizacijskih procesov. Vključuje pomene nesnovne kulturne dediščine, ki jih trenutna definicija ne zajema.

ICOM je oblikoval poseben komite, ki se ukvarja z novo definicijo, v proces pa so vključeni vsi nacionalni muzejski komiteji sveta. Najnovejša definicija je bila predstavljena 7. septembra 2019 in pravi:

Muzeji so demokratizacijski, vključujoči in večglasni prostori za kritični dialog o preteklostih in prihodnostih. Medtem ko priznavajo in obravnavajo konflikte in izzive sedanjosti, hranijo predmete in primerke za družbo, varujejo različne spomine za prihodnje generacije in vsem ljudem zagotavljajo enake pravice in enak dostop do dediščine. Muzeji niso pridobitni. So participativni in transparentni ter delajo v aktivnem partnerstvu z različnimi skupnostmi in zanje pri zbiranju, ohranjanju, raziskovanju, interpretaciji, razstavljanju in izboljšanju razumevanj sveta, da bi prispevali k človeškemu dostojanstvu in družbeni pravičnosti, globalni enakosti in planetarni blaginji.²

Eden izmed argumentov za nesprejetje je tudi v sami formi, saj tekst sam niti ni definicija, temveč bolj vizija. Drugi pomislek je bil, da je še vedno kolonialna in politična, ker ne vključuje problematike hranjenja dediščine oziroma odtujitve predmetov iz dežel izvora. Iz samih diskusij izhaja, da je še veliko nejasnosti in nerazrešenih segmentov. Sprejem definicije je trenutno odložen.

2 To je neuraden prevod. V izvirniku se definicija glasi: »Museums are democratising, inclusive and polyphonic spaces for critical dialogue about the pasts and the futures. Acknowledging and addressing the conflicts and challenges of the present, they hold artefacts and specimens in trust for society, safeguard diverse memories for future generations and guarantee equal rights and equal access to heritage for all people. Museums are not for profit. They are participatory and transparent, and work in active partnership with and for diverse communities to collect, preserve, research, interpret, exhibit, and enhance understandings of the world, aiming to contribute to human dignity and social justice, global equality and planetary wellbeing.«

VBC: Sodobni muzeji z vključevanjem in s participacijo posameznikov in skupnosti v muzejske procese delujejo po principu demokratičnosti oziroma od »spodaj navzgor«. Slogan Slovenskega etnografskega muzeja je »od ljudi za ljudi«. Nam lahko za konec zaupate širši pomen tega poslanstva?

TR: Pomeni, da je človek glavni fokus našega zanimanja, preučevanja, komuniciranja in odnosov. Materialno kulturno dediščino zbiramo po kriteriju odnosa, ki ga ima človek do muzejskega predmeta: bodisi kot uporabnik bodisi kot ustvarjalec. Ob keramičnem vrču, ki ga hranimo v zbirki za obrt in trgovino, se sprašujemo, kdo je vrč uporabljal, zakaj ga je uporabljal in kako, kdo ga je izdelal, s kakšnim namenom in kdaj ... Govorimo o zgodbah predmetov in »avri« predmeta, kot so tak pristop posrečeno imenovali nekateri muzeologi. O tem, kako in zakaj je vrč nastal, nam spregovorijo posamezniki, skupine in skupnosti, prisluhnejo pa jim posamezniki, skupnosti in skupine. To je naše poslanstvo.

Hvala za pogovor.

